

M A T E R I A Ł Y

Natallia Sliž

<https://orcid.org/0000-0002-9907-9761>

Grodno

Testamenty mieszczanek brzeskich z pierwszej połowy XVII w.

Zarys treści

W artykule przedstawiono analizę pochodzących z pierwszej połowy XVII w. jedenastu testamentów mieszczanek brzeskich. Dokumenty zawierały następujące dane biograficzne: informacje o mężach, dzieciach, wyznaniu, pochówku oraz majątności. Testamenty stanowią cenny materiał do badań nad historią mieszczaństwa brzeskiego, ich rodziny, życia codziennego. Dokumenty zawierają ważne dla historii Brześcia informacje o świątyniach, ulicach, właścicielach domów.

Abstract

The article is devoted to the analysis of 11 wills from Brest burgher, originating from the first half of the seventeenth century. The documents contain biographical data, including information about husbands, children, religion, burial, and property. The wills of women provide material for research on the history of the burghers of Brest, their families, and everyday life. From these documents, we can also gather information about the history of Brest, including details about temples, streets, and house owners.

Słowa kluczowe: mieszczanki, Brześć, testamenty

Keywords: burghers, Brest, wills

Testamenty są wykorzystywane w badaniach historycznych od dekad. Badacze wielokrotnie wskazywali, że szlacheckie i mieszczańskie akty ostatniej woli są cennym źródłem do badań historii miasta, społeczeństwa, religii, rodziny, prawa oraz życia codziennego i mentalności¹. Dość wiarygodnie, choć też schematycznie

¹ Zob. K. Wiszowata, *Testament jako źródło historyczne*, „Białostockie Teki Historyczne” 7, 2009, s. 25–38; A. Bartoszewicz, *Testament jako źródło do badań nad piśmiennością mieszczańską w późnym średniowieczu*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 59, 2011, nr 3–4, s. 293–302; W. Zielecka-Mikołajczyk, *Prawosławni i unicy w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku wobec życia i śmierci w świetle testamentów*, Warszawa 2012; A. Adamska, „*Stąd do wieczności*”. Testament w perspektywie piśmienności pragmatycznej na przełomie średniowiecza i epoki nowożytnej, „Kwartalnik

przedstawiają życie i mentalność testatora, stanowiąc często jedyny, a zazwyczaj ostatni dokument związany z nim przed śmiercią. O niektórych testamentach mieszczanek brzeskich pisano już w kontekście religijnym i majątkowym². Krótką informację o takich aktach umieszczono w katalogu testamentów sporządzonym przeze mnie w ramach grantu kierowanego przez Urszulę Augustyniak pod numerami 3, 6, 9, 12, 17, 18, 22, 23, 26–28³. Dotąd jednak nie przeprowadzono kompleksowych badań poświęconych dokumentom testamentowym Brześcia. W niniejszym artykule zwrócono uwagę na ogólną charakterystykę dokumentów i zawarte w nich informacje o pogrzebach, legatach na kościoły lub cerkwie, podziale majątności tudzież kwestiach rodzinnych.

Ogólna charakterystyka testamentów

Testamenty są aktami prawnymi, w których osoba rozporządza swoim majątkiem oraz innymi kwestiami osobistymi na wypadek śmierci. Zazwyczaj zawierają informacje dotyczące dziedziczenia majątku, opieki nad dziećmi, spadkobierców i ewentualnych darowizn. Archiwum magistratu brzeskiego przechowywało materiały dotyczące testamentów z XVII w., które zostały sporządzone i wpisane do ksiąg brzeskich burmistrzowsko-radzieckich. W epoce tej dokumenty prywatne mieszczanek podlegały jurysdykcji sądu ławniczego, w Brześciu zaś burmistrzowsko-radzieckiego.

W trzech brzeskich księgach burmistrzowsko-radzieckich datowanych na pierwszą połowę XVII w. znaleziono niewiele testamentów – odpowiednio 6, 16 i 7, łącznie 29 – spośród nich jedenaście sporządziły kobiety. Jeden z nich został spisany wspólnie z mężem. Dla całej pierwszej połowy XVII w. to niewielka liczba. Mogło być to związane z tym, że zeznania ostatniej woli wpisywano wówczas do ksiąg landwójtowskich, a te się nie zachowały. Przykładowo: Monia Naumowna Myrszyna zaznaczyła, że testament małżonka jej Maksyma Lichobyta zeznano i wpisano do ksiąg landwójtowskich 25 września 1625 r.⁴ Dokumentu tego nie znaleziono w księdze burmistrzowsko-radzieckiej.

Testamenty spisywali rajcy i pisarz, czasem w składzie delegacji byli burmistrz i ławnicy urzędnicy. Rajcy wpisywali później dokumenty do ksiąg sądowych.

Historii Kultury Materialnej” 61, 2013, nr 2, s. 185–200; Н. Білоус, *За крок до Вічності. Мешканці міст Волині у світлі testamentів кінця XVI–XVII століть*, Київ 2021, s. 15–35, 39–44 i in.

² W. Zielecka-Mikołajczyk, *op. cit.*, s. 88, 180, 318, 319, 322–324, 329; Н. Сліж, *Релігійнасьць берасцейскіх мяшчан у першай палове XVII ст.*, w: *Берасцейскія кнігазборы: праблемы і перспектывы даследавання. Матэрыялы і даклады IV Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, Брэст, 22–25 мая 2019*, Брэст 2019, s. 228–239.

³ *Katalog testamentów mieszkanców Brześcia i Grodna od XVI do początku XVIII wieku*, oprac. N. Sliż, Warszawa 2017, s. 21–35.

⁴ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 3, k. 76–77v.

W samych źródłach nie spotykano odwołań do artykułów prawa magdeburskiego⁵. W swojej praktyce urzędnicy brzescy korzystali ze *Speculum Saxonum* i *Ius municipale*⁶. Zgodnie z prawem testamenty sporządzano w obecności świadków. Kobieta miała prawo rozporządzać swoim majątkiem za zgodą męża i spadkobierców⁷. Taka była prawna praktyka. Dzieci uważano za spadkobierców pierwszego rzędu, a majątek kobiety był między nie równo dzielony. Niektóre ruchomości przekazywano krewnym, służbie i innym osobom.

Wśród analizowanych jedenastu testamentów unieważniono akt Tatiany Iwanówny, żony Nikona Bukrijewicza⁸. Nie była to sytuacja nadzwyczajna. Testamenty można było przecież zmieniać, co potwierdzają występujące w brzeskich aktach ostatniej woli klauzule, że na wypadek powrotu do zdrowia testator czy testatorka zachowują dla siebie nieruchomości i ruchomości⁹. Rozporządzenie obowiązywało bowiem dopiero *post mortem* testatora lub testatorki. O praktyce unieważniania świadczy również skarga duchownego cerkwi Zmartwychwstania Pańskiego Jakowa Fiedorowicza. Pozywał on Arynę Zakapiankę, żonę Andrieja Kuca, która w czasie zarazy w 1624 r. podarowała cerkwi pole, ale go nie przekazała. Dla potwierdzenia pokazał wyciąg z ksiąg sądu burmistrzowsko-radzieckiego

⁵ Według prawa magdeburskiego kobieta była zależna od rodziny, a następnie od męża. Miało to miejsce także w praktyce grodzieńskiej. Podobną sytuację zaobserwowano w Brześciu; H. Сліж, *Гарадзенская мяшчанка ў палоне сярэднявечнага права: на матэрыялах магістрацкіх кніг XVII ст.*, „Навуковы запіскі УКУ. Історія”, 3, 2019, s. 193–206; *Katalog testamentów mieszkańców Brześcia i Grodna...*, s. 12. Na temat prawa magdeburskiego w Brześciu ukazał się artykuł badaczki białoruskiej Ireny Ławrowskiej. Porusza istotne kwestie z tej tematyki, jednak zawiera pewne błędy. Na przykład zaznaczono, że w pierwszej połowie XVII w. rada miejska miała dość rozwiniętą strukturę z wójtem, landwójtem, dwoma burmistrzami, ławnikami, podsędkiem, pisarzem grodzkim. A struktura magistratu była podzielona na sądy: burmistrzowsko-radziecki, wójtowski, wójtowsko-ławniczy, w której nie było miejsca dla podsędka i pisarza grodzkiego, bo były to urzędy grodzkie. W innym miejscu napisano, że działalność brzeskiej rady miejskiej opierała się na zasadach *Zwierciadła saskiego*. Jednak rada miejska korzystała ponadto z *Ius municipale*. Wypada zaznaczyć, że zagadnienie prawa magdeburskiego w Brześciu czeka jeszcze na swoją monografię; I. Ławrowska, *Internalizacja prawa magdeburskiego przez mieszkańców Brześcia Litewskiego w XIV–XVIII w.*, w: *Wobec sejmików. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. M. Kupczewska, K. Łopatecki, Białystok 2024, s. 442, 447.

⁶ *Акты, издаваемые комиссией, высочайше учрежденною для разбора древних актов в Вильне* (dalej: AWAK), t. 6: *Акты Брестского городского суда (поточные). Акты брестского подкоморского суда. Акты Брестской магдебургии. Акты Кобринской магдебургии. Акты Каменецкой магдебургии*, Вильна 1872, s. 258–263; *Katalog testamentów mieszkańców Brześcia i Grodna...*, s. 12.

⁷ B. Groicki, *Artykuły prawa magdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa placej i sądów*, Warszawa 1954, s. 56–57; *Саксонское зеркало. Памятник, комментарии, исследования*, red. В.М. Корецкий, Москва 1985, s. 31, 37–38; *Ius municipale: to jest prawo Miejskie Majdeburskie, nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone*, wyd. G. Kowalski, Kraków 2011, s. 214–217.

⁸ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 3, k. 213–214.

⁹ AWAK, t. 6, s. 275, 369,

z 12 sierpnia 1624 r. Aryna odpowiedziała, że przekazała darowiznę w czasie choroby, na wypadek jej śmierci, ale ostatecznie wyzdrowiała. Jako rekompensatę podarowała cerkwi srebrną koronę. Jakow Fiedorowicz potwierdził ten fakt i sąd zwolnił mieszczankę od odpowiedzialności¹⁰.

Analizowane testamenty spisano w języku polskim, jedynie sporadycznie zawierały wtręty starobiałoruskie. Tylko wspólny testament małżonków Hurina Fedorowicza i jego żony Sołomii spisano w języku starobiałoruskim.

Tabela 1. Spis testamentów występujących w zachowanych księgach miasta Brześcia

Nr	Data powstania testamentu	Data wpisu	Imię i nazwisko testorki
1.	24 V 1624	24 V 1624	Hurin Fedorowicz, rajca i kupiec, wraz z żoną Sołomią (testament wspólny)
2.	26 XI 1624	26 XI 1624	Zofia Szczęśnianka („Szczasnianka”), żona Jana Szypa
3.	14 III 1637	14 V 1637	Sołomia Doroszówna, żona Bogdana Zakapy
4.	13 V 1638	28 V 1638	Katarzyna Sceciukówna, żona Kotowicza, Siemiona Kozłowicza
5.	3 X 1640	17 X 1640	Tatiana Iwanówna, żona Nikona Bukrijewicza
6.	9 X 1640	20 X 1640	Hanna Kuźmianka, żona Filipa
7.	11 XII 1641	20 XII 1641	Hanna Tizanówna, żona Kurianowicza, Andrzeja Częstochowskiego
8.	29 I 1642	31 I 1642	Katarzyna Popieczówna, żona Jerzego Suchoroga, cyrulika
9.	7 VII 1642	7 VIII 1642	Monia Naumowna Myrszyna, żona Maksima Lichobyta, Iwana Stasiewicza, mydlarza
10.	23 II 1643	23 II 1643	Uliana Marmuzówna Charicicha, żona Stefana Joskowicza, Hrehora Chomicza
11.	17 XI 1643	2 XII 1643	Krystyna Chanicha, żona Wasila Krówki, Łukasza Gury

Religia w testamentach

W badanych dokumentach można spotkać mieszczanki prawosławne oraz katolicki obrządek łacińskiego i greckiego (unickiego). Nie znaleziono testamentów protestantek. Wyznania prawosławnego były: Sołomia (żona Hurina Fedorowicza)¹¹, Sołomia Doroszówna, Tatiana Iwanówna, Hanna Kuźmianka, Monia Naumowna Myrszyna, Krystyna Chanicha, rzymskokatolickiego: Zofia Szczęśnianka,

¹⁰ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 2, k. 613–614; AWAK, t. 6, s. 353–354.

¹¹ Podawane jest nazwisko pannieńskie kobiet, jedynie w przypadku gdy go nie zapisano podajemy nazwisko męża.

Katarzyna Popieczówna, unickiego: Katarzyna Sceciukówna, Uliana Marmuzówna Charicicha, nieznanego: Hanna Tizanówna. Jak wynika ze źródeł, kobiety zazwyczaj zawierały małżeństwo z przedstawicielami swojej religii. Tylko drugi małżonek prawosławnej Krystyny Chanichy – Łukasz Gura – był katolikiem i jest to jedyny znany z testamentów przypadek małżeństwa międzykonfesyjnego.

Inwokacja była ważną częścią testamentów szlacheckich i mieszczańskich Wielkiego Księstwa Litewskiego¹². Występowała też w brzeskich dokumentach. Był to niezbędny początek testamentów. Długość inwokacji zależała od testatorki, nie było ogólnego odnośnie do jej wielkości wymogu.

W wypadku testamentów była ona bardzo krótka i często ograniczała się do formuły: „W imię Ojca, Syna i Ducha Świętego. Amen”. Taka forma znalazła się w testamentach Sołomii i Hurna Fedorowicza, Hanny Kuźmianki, Katarzyny Sceciukówny, Tatiany Iwanówny, Uliany Marmuzówny Charicichy, Zofii Szczęśnianki, Hanny Tizanówny, Katarzyny Popieczówny, Moni Naumowny Myrshyny, Krystyny Chanichy¹³. W dokumencie ostatniej woli Sołomii Doroszówny wspomniano także, że człowiek nie zna godziny swej śmierci oraz przypomniano o sądzie bożym dla żywych i umarłych¹⁴. Dusza była oddawana w ręce Boga w niemal każdym testamencie.

Zazwyczaj w aktach ostatniej woli wskazywano miejsce przyszłego pochówku. Nie podano ich jedynie w testamentach prawosławnego rajcy Hurina Fiodorowicza i jego żony Sołomii oraz Hanny Tizanówny, która poprosiła o pochówek stosownie do jej wyznania. W pozostałych przypadkach testatorki wskazywały każdorazowo na świątynię brzeskie¹⁵. Mieszczanki prawosławne dla pochówków

¹² Na przykład: H. Сліж, М. Гардзеў, *Шляхецкія тэстаменты 16 – пачатку 18 ст.*, „Гістарычны альманах” 3, 2000, s. 97; A. Pisanko-Borowik, *Testamenty mieszczan grodzieńskich w XVII–XVIII wieku*, „Studia Podlaskie” 15, 2005, s. 146–148; W. Zielecka-Mikołajczyk, *op. cit.*, s. 133–164; *Тэстаменты шляхты і мяшчан Беларусі другой паловы XVI ст. (з актавых кніг Нац. гіст. архіва Беларусі)*, oprac. А.Ф. Аляксандрава, В.У. Бабкова, І.М. Бобер, red. А.Б. Доўнар, Мінск 2012; H. Білоус, *op. cit.*, s. 117–170 i in.

¹³ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 1, k. 136v–140v, 259–262, 684–687, 689–691; spr. 2, k. 977–982; spr. 3, k. 21–23v, 76–77v, 214–216; AWAK, t. 6, s. 242–243, 305–307, 368–371, 416–418.

¹⁴ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 2, k. 379; AWAK, t. 6, s. 273–275.

¹⁵ O kościołach i cerkwiach brzeskich zob. Л. Паевский, *Город Брестъ-Литовскъ и его древние храмы*, „Труды девятого Археологического съезда в Вильне” 1895, s. 317–329; A. Gil, *Unickie cerkwie Brześcia w opisie wizytacyjnym z 1726 roku*, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 4, 2006, s. 37–40; А.Д. Никитчик, Т.А. Никитчик, *Берестейский Свято-Симеоновский монастырь в середине XVIII в., в: Архитектурное наследие Прибужского региона. Сохранение и культурно-историческое использование. Сборник научных трудов международной научно-практической конференции 29–30 мая 2012*, Брест 2012, s. 159–164; K. Kolendo-Korczak, *Kościół parafialny P.W. Podwyższenia Krzyża Św. w Brześciu*, w: *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa brzeskolitewskiego*, t. 1, red. M. Zgliński, Kraków 2013, s. 69–904; I. Ławrowska, *Monaster Św. Symeona w Brześciu wg źródeł archiwum RGADA Moskwa; RGWIA Moskwa, RGIA Petersburg i NHAB Mińsk*, w: *Wielkie powroty. Tom*

wybierały cerkiew Narodzenia Matki Bożej (Monia Naumowna Myrszyna) i cerkiew św. Symeona Słupnika za Muchawcem (Sołomia Doroszówna, Tatiana Iwanówna, Hanna Kuźmianka (obok swej córki Hanny Filipówny), Krystyna Chanicha), unitki zaś – cerkiew Trójcy Świętej (Katarzyna Sceciukówna), cerkiew katedralną św. Mikołaja (Uliana Marmuzówna Charicicha), rzymskie katolickie – kościół farny (Zofia Szczęśnianka, Katarzyna Popieczówna).

W odnalezionych testamentach nie spotykamy informacji o kobiecej odzieży trumiennej ani szczegółowego opisu pogrzebu. Nie było także jednolitego określenia wysokości opłat za pochówek, który był zależny od zamożności testatorki.

W środowisku prawosławnym o pogrzebach pisano w sposób zróżnicowany. Zatem Hurin Fedorowicz i Sołomia ofiarowali za mszę i pochówek do szpitala prawosławnego – Ewangelie nastolne¹⁶, Oktoich („Oktaik”) ¹⁷, Psalterz; do cerkwi, w której mieli być pochowani – Trebnik¹⁸ wydany w Ostrogu¹⁹; do cerkwi św. Spasa – Ewangelie nauczycielskie²⁰; do cerkwi św. Opieki NMP (Pokrowy) w Sławatyczach – Biblię, Czasownik i modlitewnik; Trebnik – do cerkwi, którą wskaże ich zięć Wasyl. Sołomia Doroszówna zapisała 30 kop groszy litewskich na pogrzeb, stypę, pamiątki i inne obrządki religii greckiej, na stary szpital koło kościoła św. Ducha – 5 zł, na dwa ruskie szpitale – po 5 zł, cerkwi Symeona Słupnika – srebrny pas. Tatiana Iwanówna zobowiązała swego syna Filipa Nikonowicza do zorganizowania uroczystości pogrzebowych w domu przy ulicy Zamuchawieckiej, który otrzymał w spadku, oraz do wzięcia pieniędzy za sprzedaż siana i dodatkowo 20 kop litewskich groszy, które miał na przechowaniu. Hanna Kuźmianka prosiła swego przyjaciela Zachariusza Starkowicza o zorganizowanie na jego koszt jej pogrzebu w cerkwi św. Symeona i pochowanie w grobie obok córki Hanny Filipówny. Monia Naumowna Myrszyna chciała pochówku według zwyczaju „chrześcijańskiego”, za co odpowiedzialny miał być jej syn Kornił wraz z zięciem Kondratem Kalichowiczem²¹.

Wytyczne co do swojego pogrzebu unitki przedstawiały następująco: Krystyna Chanicha prosiła męża Łukasza Gurę, by pochować jej ciało w cerkwi św. Symeona

rozpraw międzynarodowej konferencji naukowej „Wielkie powroty. O dziełach sztuki, zbiorach bibliotecznych, archiwalnych i świętościach polskiego prawosławia utraconych i wywiezionych w czasie I i II wojen światowych”, red. Archimandryta Piotr (Dawidziuk) et al., Jableczna 2021, s. 713–737.

¹⁶ Ewangelia nastolna – księga liturgiczna przechowywana w ołtarzu na tronie będącym jednym z głównych sanktuariów w świątyni i symbolizująca bezpośrednią obecność Jezusa Chrystusa podczas nabożeństwa.

¹⁷ Oktoich – księga liturgiczna Kościoła prawosławnego, zawierająca nabożeństwa wieczorne, jutrznie i liturgie na sześć dni tygodnia.

¹⁸ Trebnik – prawosławna księga liturgiczna zawierająca teksty nabożeństw.

¹⁹ Trebnik został wydany w 1606 r. Jedynie ta książka zawiera informację o miejscu wydania.

²⁰ Oprócz tekstu biblijnego Ewangelia nauczycielska zawiera dzieła literatury bizantyjskiej, bułgarskiej i staroruskiej.

²¹ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 1, k. 136v–138v; spr. 2, k. 57–59, 689–691; AWAK, t. 6, s. 242–243, 273–275, 368–371.

za Muchawcem. Z odzyskanego od Jana Kurianowicza długu (który był winien 25 zł za 50 garnców miodu) mąż i zięć Filip Burkiewicz powinni przekazać część duchownym cerkwi św. Symeona Słupnika za pochówek, a drugą – „na służbę Bożą na pamięci, na stypę, na trumnę i od miejsca, gdzie ciało leżąc będzie”, a resztę – na sorokoust²². Katarzyna Sceciukówna prosiła, aby z 44 zł i 17 gr spłacić jej długi, a resztę przekazać na pogrzeb i inne ceremonie. Z długów zapisała 5 kop litewskich groszy cerkwi Trójcy Świętej, 4,5 zł – cerkwi Zmartwychwstania Pańskiego²³. Uliana Marmuzówna Charicicha przeznaczyła na pogrzeb i ceremonię kocioł browarny, a trzy ogrody na przedmieściu przekazała na ufundowanie dzwonu do murowanej cerkwi św. Mikołaja. Zastrzegła jednakże, że jeśli ktoś z mieszczan zechce ufundować ten dzwon, to może otrzymać te ogrody; ogród Przewczyński, trzymany w zastawie od Plewki za 10 zł, nakazywała przekazać na cerkiew Zmartwychwstania Pańskiego na jej „ozdobienie”. Natomiast koń trafić miał do szpitala unickiego, a zasiewy żyta – dla kapituły unickiej. Zauważmy, że drugi mąż Stefana Jośkowicz zapisał cerkwi Zmartwychwstania Pańskiego kram w rynku²⁴.

W testamentach katoliczek znalazły się następujące instrukcje. Zofia Szczęśnianka zapisała swemu synowi Pawłowi Janowiczowi dwa srebrne pasy, ważące po 3 grzywny, trzy złote pierścionki jeden z turkusem, drugi z szafirem, trzeci z diamentem, trzy cynowe, duże miski, czwartą małą, flaszkę półgarncową, drugą flaszkę kwartową, dwie pary koralu, w tym jedne perłowe, różne srebro, letnik czerwony muchajerowy, mętlík, drugi mętlík czerwony muchajerowy, płaszczyk czarny kapucelowy, suknię brunatną, dwie panewki, trzy świnię. Zaznaczyła jednak, że w wypadku śmierci syna zapisane dobra należało podzielić między kościół farny i jezuicki jako opłatę na pogrzeb i modlitwy za duszę. Odzyskane długi miały być przekazane szpitalowi dla ubogich. Katarzyna Popieczówna zobowiązała opiekunów Bernata Aragona i Jana Malinverna²⁵ do pochowania jej według obrzędu Kościoła katolickiego. Na pogrzeb, ceremonię i ubogich przekazano²⁶ 50 zł, a delie²⁷ po zmarłym małżonku (jedna lazuruwa podszyta futrem lisa i druga czerwona z pętlíczkami srebrnymi) opiekunowie powinni sprzedać i oddać pieniądze na kościół farny i bernardyński²⁸.

²² NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 3, k. 214–216. Sorokoust – modlitwa cerkiewna upamiętniająca chrześcijanina przez czterdzieści dni.

²³ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 2, k. 259–262; AWAK, t. 6, s. 305–307.

²⁴ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 3, k. 137v–140v; AWAK, t. 6, s. 416–418.

²⁵ Bernat Aragon i Jan Malinvern występowali jeszcze jako opiekunowie żony burmistrza brzeskiego Stanisława Bobrowskiego Haleny Maliszewskiej; H. Сліж, *Тэстамент берасцейскага бурмістра Станіслава Баброўскага, 1639 г.*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 42, 2014, s. 7–24.

²⁶ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 1, k. 402–404.

²⁷ Delia – element ubioru męskiego szlachty noszony na żupanie.

²⁸ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 3, k. 21–23v. Testament okazał w magistracie Jan Malinverni (Giovanni Maluardus, Maliverna, Meliuerna, Maliwerni). Pochodził z miasta Piuro w Lombardii. Był architektem, jego działalność związana była z różnymi miastami Rzeczypospolitej, m.in. pracował

Na religijność w testamentach wskazuje inwokacja, miejsce pochówku i ofiary składane na rzecz świątyń. Pochówek powierzano dzieciom, krewnym lub przyjaciółom. Miejsce pochówku wybierano, kierując się wyznaniem zmarłego. Tylko Hanna Kuźmianka wprost poprosiła o pochowanie jej obok córki Hanny Filipówny. W innych testamentach nie spotykamy informacji o chowaniu obok przedstawicieli rodziny. Ofiara na pogrzeb i ceremonie były dostosowane do zamożności. Z reguły przeznaczano na pochówek rzeczy ruchome i nieruchome, pieniądze. Składano również ofiary za msze zaduszne. Darowizny były zapisywane nie tylko na świątynię, w której planowano pochować ciało, ale także na inne. Szczególne zainteresowanie budzi darowizna ksiąg religijnych na rzecz świątyń w testamencie Fedorowicza i jego żony, gdyż jednocześnie ukazuje zawartość biblioteki mieszczańskiej. Tego typu informacje o księgozbiorach w testamentach są bardzo rzadkie²⁹. Warto zauważyć, że część religijna także znajduje się w testamentach szlachty i mieszczan z innych obszarów Wielkiego Księstwa Litewskiego, w której spotykamy informacje o inwokacji, miejscu pochówku i ofiarach³⁰.

Podział majątności

W testamentach najważniejszy był podział majątku, aby uniknąć konfliktów między krewnymi. Gdy majątność składała się z rzeczy ruchomych, dokument zawierał szczegółowy opis tych przedmiotów, co pozwala nam lepiej poznać życie codzienne mieszczanek. Najczęściej spadkobiercami były dzieci, mąż lub krewni. Kobiety były właścicielkami ruchomości i nieruchomości, ale nie mogły samodzielnie nimi rozporządzać, jedynie za zgodą mężów. W testamencie Fedorowiczów nie zostało określone, czy nieruchomość była ich wspólną własnością, czy należała do jednego z małżonków.

Sołomia z mężem Hurinem Fedorowiczem podzielili swój majątek w następujący sposób. Zięć Wasil i córka Hanna otrzymali: dom Niesterowski z ogrodem, kram (w którym nie prowadzono handlu), sianożęć Grabowską, grunt Secechnikowski oraz pole. Córka Maryna z mężem Węclawem – spichlerz z budynkami, pole, sianożęć Testewską; Kornil, syn Sołomii z pierwszego małżeństwa – sianożęć pod Caryhą³¹ i pole. Zięć Wasil powinien dać mu 10 kop groszy litewskich.

w Brześciu, gdzie był nawet burmistrzem; S. Kłosowski, *Włoscy architekci i muratorzy z Piuro i ich działalność na ziemiach Rzeczypospolitej w XVI i XVII wieku*, Warszawa 2021, s. 185–290.

²⁹ W. Zielecka-Mikołajczyk, *op. cit.*, s. 245–247; H. Binoyc, *op. cit.*, s. 198–199.

³⁰ A. Pisanko-Borowik, *Dyspozycje pogrzebowe mieszczan grodzieńskich w świetle ich testamentów (XVII–XVIII w.)*, w: *Małe miasta. Religie*, red. M. Zemło, Lublin–Supraśl 2007, s. 143–168; N. Sliż, *Testamenty mieszczan grodzieńskich w pierwszej połowie XVII w.*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 61, 2013, nr 2, s. 307–308; W. Zielecka-Mikołajczyk, *op. cit.*, s. 70–124.

³¹ Nazwa lokalna, niezidentyfikowana.

Grunt Siegienenski był kupiony przez zięcia Węclawa pod warunkiem, że nie może zostać sprzedany, gdyż tam pochowany jest Siegień, jego żona i dzieci. W momencie sporządzania testamentu majątek przeszedł już na własność zięcia. Jednak testatorzy uznali za konieczne przypomnienie o warunkach posiadania. Ciekawe, że obecność grobu była powodem, który uniemożliwiał dalszą sprzedaż. Możemy wysunąć przypuszczenie, że Hurin otrzymał ten grunt na tych samych warunkach. Rzeczy (odzież, naczynia etc.) podzielono między córki, a towar przekazano Marynie. W testamencie przedstawiono dalszy podział biblioteki: Hrycko Feś otrzymał Apostoł i Psalterz wydany przez Skarynę³²; wnuk Oleś – Margarit³³; Perhur Popowicz – tzw. Pszczołę³⁴, modlitewnik i wszystkie książki polskie³⁵; Hrycko Popowicz – Apostoł wydany przez Skarynę. Wspomniane książki wskazują na występowanie w tamtych czasach dobrych bibliotek domowych. Ważne miejsce zajmowały w niej książki religijne. Niestety, tytuły polskich wydań nie zostały podane. W testamencie nie ma wzmianki o przynależności części majątku, który traktowano jako wspólny³⁶. Majętność mogła być otrzymana zarówno w spadku, jak i nabyta. Bez dodatkowych dokumentów dokładne określenie tego jest trudne.

Katarzyna Sceciukówna dom przy ulicy Zauhrynki Wielkiej na gościńcu wileńskim, kupiony z mężem Siemionem Kozłowiczem, zapisała mężowi i synowi Pawłowi Kotowiczowi, i między nich podzieliła też srebrny pas oraz 4 beczki słodu z chmielem. Syn był jeszcze niepełnoletni. Inne ruchomości podzielono między córki. Maruszka Dawidowa otrzymała 3 podświnki, nowy kozuch, czapkę i sukman, białą suknię, 5 koszul, fartuch, 2 poduszki; starsza siostra Maruszka Sceciukówna – stary letnik i stary kozuch; młodsza siostra Małasia Pacisia – stary, czerwony sukman; baba Lewonszczanka – 3 łokcie płótna i staroświecki czepiec. Mężowi zaś zapisano – 16 miar gryki kupionych po groszy 40, półczwartej miary żyta, 3 obrusy, 16 łokci płótna, letnik turecki, rzeczy gospodarskie, pieniądze, które byli im dłużni inni oraz 3 poduszki. Drugi mąż Siemion Kozłowicz protestował przeciw niezgodnemu z prawem przekazaniu nieruchomości synowi testatorki Pawłowi Kotowiczowi, ponieważ była kupiona i zabudowana na jego koszt. Zaznaczył też, że za swoje pieniądze kupił dom z gruntem Lisiczyńskim i naprawił stary dom, a drugi, nowy zbudował³⁷.

Tatiana Iwanówna podzieliła majątek pomiędzy dzieci: synowi Filipowi Nikonowiczowi zapisała dom przy ulicy Zamuchawieckiej, synom Iwanowi i Demianowi – sianożęć, córce Marynie, żonie Wasila Soroki – pół sianożęci, srebrny

³² Apostoł wydany w 1525 r., Psalterz – w 1517 r.

³³ Margarit – bizantyjskie i staroruskie zbiory kazań Jana Chryzostoma.

³⁴ Pszczoła – powstały zapewne w XII w. ruski przekład bizantyjskiego zabytku z IX w., zawierającego zbiór wypisów z Pisma Świętego i Ojców Kościoła oraz z antologii świeckiej Jana Stobajosa.

³⁵ Tak w testamencie: „książki polski”, chodziło o publikacje w języku polskim.

³⁶ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 1, k. 136v–138v; AWAK, t. 6, s. 242–243.

³⁷ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 2, k. 259–262; AWAK, t. 6, s. 305–307.

pas, skrzynie z chustami i całą zawartością, córce Chwiedorze zaś, żonie Iwana Chilikowicza – srebrny pas. Dodatkowo córki otrzymały w równym dziale naczynia cynowe i miedziane oraz pościel, inne rzeczy ruchome otrzymał syn Filipa. Przy ogłoszeniu testamentu byli obecni synowie Iwan, Demian³⁸, Sak, Choma, Filip Nikonowicze i córka Maryna razem z mężem Wasilem Sorokiem³⁹. Jednak nie wszystkie dzieci otrzymały spadek, być może niektóre dostały swoją część już wcześniej.

Zofia Szczęśnianka przekazała synowi Pawłowi Janowiczowi ruchomości i dom. Gdyby i on umarł, budynek miał być przekazany jej mężowi Janowi Szypowi⁴⁰.

Hanna Tizanówna, wdowa, z pierwszego małżeństwa miała syna Jana Kurianowicza, a z drugiego z Andrzejem Częstochońskim trzech synów – Andrzeja, Tomasza i Szymona, co miało wpływ na podział majątku. Plac z murowaną piwnicą na Rynku kupiła razem z nieboszczykiem Andrzejem Częstochońskim. Syn Jan Kurianowicz pobrał się tam za zezwoleniem matki. Jeszcze w 1635 r. plac otrzymali w równym dziale Andrzej, Tomasz i Szymon. Dodatkowo przeznaczono im 3 place przy ulicy Kowalskiej wraz z budynkiem. Ruchomości podzielono na cztery części, oprócz pasa srebrnego i 7 srebrnych łyżek, do których Jan nie dostał dostępu, gdyż wziął już 1 łyżkę. Wnuczka Krystyna Kurianowiczówna otrzymała w spadku 2 mętliki, 2 obrusy, 2 ręczniki, koszulki i czepki ze złotem. Młodszy syn był nieletni i bracia powinni opiekować się nim do pełnoletności⁴¹.

Monia Naumowna Myrszyna pół gruntu za Muchawcem przy ulicy Mudryckiej, które otrzymała od nieboszczyka małżonka Maksyma Lichobyta zgodnie z testamentem (25 września 1625 r.), przekazała synowi Korniołowi Stefanowiczowi Myrszynowi. Na gruncie zbudowała izbę z sionkami i piekarnią. Z niewyjaśnionych przyczyn podarowała zięciowi i córce Hannie Bartoszcównie ogród Mydlarzowski Stasiewiczowski⁴². Do tego córce legowano tłocznię oleju z wyposażeniem⁴³. Oprócz tego panewka olejna przypadła córce, panewka rybna zaś synowi⁴⁴.

Krystyna Chanicha zapisała mężowi Łukaszowi Gurze⁴⁵ pół domu i pół gruntu Glinnikowskiego, które kupili razem w 1637 r. Dom wjezdny na gościńcu

³⁸ Zygmunt Palnieski i jego żona Tomiła Wołkowicka sprzedali dom i grunt Strzelnikowski za Muchawcem Demianowi Nikonowiczowi Bukrijewiczowi i jego żonie Udotce Kunachownie za 206 zł w 1638 r.; NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 2, k. 271–273.

³⁹ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 3, k. 213–214; spr. 2, k. 684–687; AWAK, t. 6, s. 368–369.

⁴⁰ Ruchomości opisano wyżej, w części religijnej; NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 1, k. 402–404.

⁴¹ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 2, k. 977–982.

⁴² Monia Naumowna Myrszyna odkupiła ogród od drugiego męża Iwana Stasiewicza, mydlarza, za 70 zł w 1637 r.; AWAK, t. 6, s. 276.

⁴³ Sprzęt do wytwarzania oleju, zapewne chodzi o tłok olejarski.

⁴⁴ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 3, k. 76–77v.

⁴⁵ Łukasz Gura spisał testament 8 VIII 1644 r., a do księgi sądu wpisano go 23 sierpnia tr. Był on katolikiem i prosił magistrat brzeski o pochówek w kościele dominikańskim. Dom z gruntem przy ulicach Łożeckiej i Wietrznej zapisano radnym brzeskim. Zostali oni zobowiązani do sprzedaży

Wileńskim, który miała od syna Wasila Krówki w dożywotnim użytkowaniu zgodnie z jego testamentem⁴⁶, przekazała wnuczkom, a także wyposażenie domowe. Dalej testament zawiera podział rzeczy ruchomych. Mąż powinien był sprzedać miód, a także wykupić kubek i trzy łyżki srebrne z rąk Samuela Bukraby i zostawić sobie. Zapisano mu także moździerz, panewkę, 7 wieprzów, 2 poduszki i 2 wezglówki. Córka Sołomia Krowczyńska, żona Filipa Bukrijewicza⁴⁷, otrzymała 2 panewki, garniec cynowy, 2 półgarcówki, kwartę cynową, półmisek cynowy, kufel cynowy, 2 faszki cynowe, jednoradek falendyszowy lazurowy z haftkami srebrnymi, suknię lazurową, pończacany pas, rańtuch, koszule, 2 lichtarzyki, pościel (pierzyna i poduszka), skrzynie, krowę i 2 białe świnie. Ruchomości zapisano też wnukowi Pawłowi Panasowiczowi – 2 łyżki srebrne i krowę; siostrzenicy Baranczynej za opiekę w czasie choroby – jednoradek i połowę świnie; Pawłowej Nowikowej – katanek muchajerową lazurową i czapkę tabinową podszytą kuną; Lubce Olifirczej – suknię, 6 kop groszy litewskich, piekarnię zbudowaną z tyłu parceli, została także zobowiązana do przeniesienia tej piekarni na inne miejsce. Ponadto rodzonemu, starszemu bratu Leonowi Czereliczowi testatorka zapisała 2 byki⁴⁸.

Uliana Marmuzówna Charicicha legowała unickiemu biskupowi włodziemskiemu i brzeskiemu Józefowi Mokosiejowi-Bakowieckiemu⁴⁹ dom z browarem stojący na gruncie biskupim; siostrze Maryni Hawryłowej – krowy, suknie, chusty i inne rzeczy domowe; Maruszcze Adamownie, siostrzenicy z Prużany – suknię, szubkę i poduszkę⁵⁰.

domu, a z uzyskaną sumę 200 zł miano przekazać na ratusz, kamienice i cegłę do murowania ratusza, gdyby zaś uzyskana kwota była większa, to resztę na ozdobienie kościoła św. Barbary. Nie miał dzieci. Służącej zapisał siermięgę i 3 poduszki, a bratu Siemionowi Kozłowiczowi – lichtarz mosiężny i moździerz z tłuczkiem; NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 3, k. 311–312v.

⁴⁶ Syn Panas Wasilewicz Krówka był prawosławny, spisał testament 11 X 1637 r., który wpisano do księgi sądowej 13 października tr. Prosił matkę i żonę, by pochować jego ciało w cerkwi Narodzenia Pańskiego. Dom przy ul. Wielkiej za Uhrynką i grunty do niego należące, otrzymane od matki, legował synowi Pawłowi Panasowiczowi, który został zobowiązany, aby z nieruchomości dać uposażenie córce Sołomie – 100 zł i 50 w ruchomościach. W tym czasie jego żona była w ciąży, co miało wpływ na podział majątności. Na wypadek narodzenia syna wszystko miało być podzielone na dwie części, przy narodzeniu córki należało dać posag, a jeżeli dziecko umrze, to wszystko miało zostać zachowane tak, jak to opisano wcześniej. Nieruchomości podzielono następnie: synowi – kram ojcowski, żonie Tatianie Chilkownie – dom na gruncie marszałka WKL Aleksandra Ludwika Radziwiłła i ogród na Łozkach, matce – prawo do dożywotniego mieszkania w domu wjeżdżnym za Uhrynką, pod warunkiem, że córka będzie przy niej mieszkać, a jeżeli drugi mąż Gura będzie ją znieważać, to mają wyrzucić go z domu; NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 1, k. 128–132; AWAK, t. 6, s. 284–287.

⁴⁷ Filip był synem Tatiany Iwanówny i Nikona Bukrijewicza.

⁴⁸ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 3, k. 214–216.

⁴⁹ O biskupie zob. J. Skruteń, *Bakowiecki-Mokosiej Józef*, w: PSB, t. 1, Kraków 1935, s. 227.

⁵⁰ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 3, k. 137v–140v; AWAK, t. 6, s. 416–418.

Sołomia Doroszówna nie posiadała nieruchomości. Mąż Bogdan Zakapa „za usługiwania, niemniej też w przypadkach, nieszczęściach na tym świecie mizernym, ratunku po nim doświadczywszy” otrzymał 100 zł, szubkę czarną podszytą lisami, naczynia z cyny (9 talerzy, 6 mis), 3 srebrne łyżki, mosiężny kociołek. Pozostałe ruchomości podzielono między krewnych. Siostrze Hannie Perhurownej, żonie Arcena Paszkiewicza, zapisano czarną szubkę i letnik, a bratu Hryca Doroszewicza – jednoradek czarny falandyszowy, pasek srebrny i 10 kop litewskich groszy⁵¹. O dzieciach nie ma żadnej wzmianki. Prawdopodobnie ich nie miała. Jednak Sołomia wspomniała dobre traktowanie przez męża.

Hanna Kuźmianka potwierdziła w testamencie sprzedaż Starkowiczowi gruntu z sadem Przepiorczyńskim przy ulicy Zamuchawieckiej. Dzieci Piotr, Iwan i Hrehory Filipowiczowie i córka Tomaszowa Łyskowiczowa nie miały do niego prawa. Majątku ruchomego nie posiadała, gdyż zięć Tomasz pobrał 200 zł, a posag córki Hanny legowała wnuczce – synowi córki nieboszczki Hanny i Wasila Soroki. Zięć protestował przeciw zeznaniu Hanny Kuźmianki, ponieważ nie otrzymał wyprawy⁵².

Katarzyna Popieczówna była wdową po cyruliku Jerzym Suchorogu, który był katolikiem. W swoim testamencie (1641 r.) instruował żonę, by w miarę możliwości dała na msze święte w kościele. Zaznaczył, że „przez wszystkie wieki z nią mojego w stanie świętym małżeńskim życia doznał wszelakiej uprzejmości y życzliwości miłości małżeńskiej” i podarował rzeczy ruchome, pieniądze, złoto, srebro i sprzęt domowy. Jak wynika z dwóch testamentów, dzieci wspólnych nie mieli. Jednak zięć Wojciech Binart, syn Katarzyny z pierwszego małżeństwa, otrzymał od Suchoroga małą szkatułę cyrulicką, jego syn Augustyn parę sukien, a córka Katarzyna biały pas ze srebra i 6 srebrnych łyżek. Katarzyna zapisała też wnuczce Katarzynie 250 zł na posag, 4 sznury pereł, nieokreślone przedmioty z cyny i miedzi oraz szaty, chusty, pościel, skrzynię, w której trzymano szaty, srebro i ubrania, furstat czarny na czamare⁵³.

Jak pokazują źródła, podział spadku zajmował istotną część dokumentów. Z testamentów wynika, że mieszcanki były właścicielkami nieruchomości. Do tej kategorii zaliczały się domy, sklepy, piekarnie, browary oraz sianożęcie. W niektórych przypadkach ujawniono ich pochodzenie. Testamenty nie zawierają opisu domów i sklepów, ich granic, jedynie lokalizację. W jednym przypadku o domu pisano, że znajdowała się w nim izba z sionkami.

Dokumenty charakteryzują różne rodzaje rzeczy ruchomych. Wymieniane są cenne przedmioty, takie jak złoto (pozlacany pas), srebro (pasy, łyżki, kubek) oraz perły. W źródłach znajduje się również opis wyposażenia domowego: naczynia cynowe (panewki, garniec, półgarcówki, kwarta, półmisek, kufel, flaszki)

⁵¹ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 2, k. 57–59; AWAK, t. 6, s. 273–275.

⁵² NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 2, k. 689–691; AWAK, t. 6, s. 369–371.

⁵³ NGAB, f. 1786, inw. 1, spr. 2, k. 937–940; spr. 3, k. 21–23v.

i miedziane, lichtarzyki, panewka olejna, panewka rybna, obrusy, poduszki, wezglówki, pościel, ręczniki oraz pierzyny. Spotyka się informacje o zwierzętach domowych (świnie, krowy, byki) oraz o jedzeniu (słód, gryka, żyto, miód). Testatorki wymieniają też odzież (kożuchy, czapki, sukmany, koszuli, fartuchy, letniki, czepce, chusty, mętnik, jednoradki, sukni, katanki, szubki).

Podobne podziały majątku nieruchomego i ruchomego spotykamy nie tylko w dokumentach brzeskich, były one typowymi elementami testamentów⁵⁴. Odzwierciedlają one nie tylko stopień zamożności mieszczanek, ale także opisują ich codzienne życie.

Testamenty o życiu kobiet i o społeczeństwie

Przedstawione dokumenty nie dają podstaw do pogłębionej analizy statystycznej, pokazują jednak pewne indywidualne postawy. Testamenty mieszczanek zawierają informacje o nich samych, ich rodzinach, a także społeczeństwie miejskim.

Majątek (ruchomy i nieruchomy) pokazuje zamożność kobiety i rodziny. Spotykamy tutaj średniozamożne mieszczanki posiadające nieruchomość. Z kolei wymieniany majątek ruchomy był typowy dla owego czasu i środowiska miejskiego (odzież, srebro, sprzęt domowy, pościel, etc.).

Podział majątności odzwierciedlał stosunki rodzinne i prawne, w tym prawo bliższości. Dzieci z różnych związków małżeńskich otrzymywały majątności, które mieli ich rodzice. Podział mógł być zrobiony wcześniej, nie tylko jako wynik testamentu. Jeżeli dzieci nie było, spadek przechodził na męża bądź krewnych. Oprócz dzieci zapisobiorcami były także wnuki, siostry i bracia. Bardzo rzadko były to osoby obce, ale one otrzymywały przed wszystkim rzeczy ruchome i często nie były głównymi spadkobiercami. Zdarzały się jednak wyjątki. Za taki należy uznać zapis Uliany Marmuzówny Charicichy, która, choć miała siostrę Marinę, to swój dom przekazała unickiemu biskupowi włodzimierskiemu i brzeskiemu Józefowi Mokosiejowi-Bakowieckiemu.

Podział majątności pozwala na wyciągnięcie wniosków dotyczących życia materialnego mieszczanek, ujawnia również liczbę dzieci. Należy jednak mieć na uwadze, że testamenty nie zawsze podają pełną ich liczbę. Może to być związane ze śmiertelnością w okresie ich niepełnoletności⁵⁵, a także z tym, że dorosłe dzieci mogły otrzymać już swoją część spadku i nie były wymieniane przy podziale majątku. Z omawianych tu testamentów wynika, że Zofia Szczęśnianka i Katarzyna Popieczówna miały jedno żyjące dziecko, Katarzyna Sceciukówna, Monia

⁵⁴ W. Zielecka-Mikołajczyk, *op. cit.*, s. 216–247; A. Pisanko-Borowik, *Testamenty mieszczan grodzieńskich...*, s. 160–169; N. Sliż, *Testamenty mieszczan grodzieńskich...*, s. 309–310; H. Білоус, *op. cit.*, s. 171–202.

⁵⁵ D. Żołądź-Strzelczyk, *Dziecko w dawniej Polsce*, Poznań 2002, s. 242–243.

Naumowna Myrszyna, Krystyna Chanicha – dwoje, Sołomia Fedorowiczowa – troje, Krystyna Worchówna, Hanna Tizanówna – czworo, Hanna Kuźmianka – pięcioro; najwięcej potomstwa miała Tatiana Iwanówna – siedmioro.

W zapisach nazwisk mieszczanek w aktach ostatniej woli często zaznaczono liczbę małżeństw. Jedno małżeństwo zawarły Sołomia Doroszówna (żona Bogdana Zakapy), Tatiana Iwanówna (żona Nikona Bukrijewicza), Hanna Kuźmianki (żona Filipa). Dwukrotnie za mąż wychodziła Sołomia (pierwszy mąż nieznany z imienia, drugi – Hurin Fedorowicz), Katarzyna Sceciukówna (żona Kotowicza i Siemiona Kozłowicza), Hanna Tizanówna (żona Kurianowicza i Andrzeja Częstochowskiego), Monia Naumowna Myrszyna (żona Maksyma Lichobyta i Iwana Stasiewicza), Uliana Marmuzówna Charicicha (żona Stefana Joskowicza i Hrehora Chomicza), Krystyna Chanicha (żona Wasila Krówki, Łukasza Gury), Katarzyna Popieczówna (pierwszy mąż nieznany z imienia, drugi – Jerzy Suchorog). W momencie spisywania testamentu wdowami były Zofia Szczęśnianka, Katarzyna Popieczówna i Uliana Marmuzówna Charicicha.

Testamenty spisywano w obecności krewnych i bliskich osób. Gdy nie zgadzali się z wolą testatorki, wyrażali swój sprzeciw. Takie protesty spotykamy przy testamentach, wpisane na końcu ich oblaty Katarzyny Sceciukówny i Hanny Kuźmianki.

Wnioski

Testamenty mieszczanek brzeskich zawierały podobne elementy jak inne mieszczańskie akty ostatniej woli z tamtego okresu. Określały one głównie sposób podziału majątku, miejsce pochówku oraz darowizny na cele religijne. Warto zauważyć, że informacje o nieruchomościach, ruchomościach, odzieży i klejnotach kobiet pozwalały na uzyskanie wglądu w ich życie codzienne, status materialny oraz pewne elementy ich stylu życia. Informacja o bibliotece występuje tylko w testamencie Hurina Fedorowicza i jego żony Sołomii.

Testamenty pokazują też życie rodzinne – liczbę mężów i dzieci, postawę wobec małżonka i relacje z krewnymi. Analiza podziału majątności ukazuje osoby, które były ważne w życiu kobiety. Najczęściej były to mąż i dzieci.

W badanych źródłach nie spotykamy informacji o edukacji kobiet. Warto zaznaczyć, że wszystkie kobiety, których testamenty się zachowały, swą ostatnią wolę wyrażały ustnie. Brakuje też informacji o złożeniu przez nie podpisów, co może sugerować ich niepiśmienność.

Kobiece testamenty stanowią materiał do badań historii mieszczaństwa brzeskiego, a także rodziny i ich życia codziennego. Zawierają także informacje o świątyniach, ulicach, właścicielach domów. Przede wszystkim pozwalają na rekonstrukcję relacji społecznych w mieście, a także na analizę roli i pozycji kobiet w społeczeństwie mieszczańskim.

Streszczenie

Testamenty mieszczanek zawierają informacje o nich samych, ich rodzinach i społeczeństwie miejskim. Czasem jest to jedyny dokument biograficzny dotyczący danej osoby. Testamenty kobiet mogą zawierać informacje o posiadanych przez nie majątkach, relacjach rodzinnych, postawach życiowych czy spuściźnie kulturowej. Dzięki nim można badać role, jakie odgrywały kobiety w ówczesnym społeczeństwie, ich prawa oraz poziom uczestnictwa w życiu publicznym i prywatnym. Akty ostatniej woli kobiet mogą również zawierać informacje o relacjach między poszczególnymi członkami rodziny, o możliwościach dziedziczenia majątków przez kobiety i sposobach zarządzania nimi. Dlatego badacze często wykorzystują tego typu materiały jako cenne źródła do rekonstrukcji dziejów miast i społeczeństw dawnych epok. Umożliwiają one bowiem zrozumienie struktury społecznej i gospodarczej miasta, w tym poznanie gospodarczej, filantropijnej czy kulturalnej działalności kobiet.

The Wills of Burghers of Brest in the First Half of the Seventeenth Century (Summary)

The wills of the burghers convey information about themselves, their families, and urban society. Sometimes this is the only biographical document about a particular person. The wills of women might contain information about the assets owned by them, familiar relationships, attitudes in life, or cultural heritage. Thanks to them, it is possible to research the roles which women played in contemporary society, their rights, and level of participation in the public and private life. The acts of last will of women might also contain information about the relationships between individual family members, opportunities for women to inherit the assets and ways of managing them. Therefore, the researchers often use this type of materials as valuable sources to reconstruct the history of cities and societies of the past eras as these materials facilitate understanding of the social and economic structure of the city, including the cognition of the economic, philanthropic, and cultural activity of women.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (NGAB), f. 1786, inw. 1, spr. 1, 2, 3.

Źródła drukowane

Groicki B., *Artykuły prawa magdeburskiego. Postępek sądów około karania na gardle. Ustawa płacej u sądów*, Warszawa 1954.

Ius municipale: to jest prawo Miejskie Majdeburskie, nowo z łacińskiego i z niemieckiego na polski język z pilnością i wiernie przełożone, wyd. G. Kowalski, Kraków 2011.

Акты, издаваемые комиссией, высочайше учрежденною для разбора древних актов в Вильне, т. 6: Акты Брестского гродского суда (поточные). Акты брестского подкоморского суда. Акты Брестской магдебургии. Акты Кобринской магдебургии. Акты Каменецкой

магдебургии, Вильна 1872 / *Akty, izdavaemye komissieiu, vysochaïshe uchrezhdennoiu dlia razbora drevnikh aktov v Vil'ne*, t. 6: *Akty Brestskogo grodskogo suda (potochnye). Akty brestskogo podkomorskogo suda. Akty Brestskoï magdeburgii. Akty Kobrinskoï magdeburgii. Akty Kameneŭskoï magdeburgii, Vil'na 1872.*

Саксонское зеркало. Памятник, комментарии, исследования, red. В.М. Корецкий, Москва 1985 / *Saksonskoe zertsalo. Pamiatnik, kommentarii, issledovaniia*, red. V.M. Koreŭskiï, Moskva 1985.

Opracowania

Adamska A., „Stąd do wieczności”. Testament w perspektywie piśmienności pragmatycznej na przełomie średniowiecza i epoki nowożytnej, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 61, 2013, nr 2, s. 185–200.

Bartoszewicz A., Testament jako źródło do badań nad piśmiennością mieszczańską w późnym średniowieczu, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 59, 2011 nr 3–4, s. 293–302.

Gil A., Unickie cerkwie Brześcia w opisie wizytacyjnym z 1726 roku, „Rocznik Instytutu Europy Środkowo-Wschodniej” 4, 2006, s. 37–40.

Katalog testamentów mieszkańców Brześcia i Grodna od XVI do początku XVIII wieku, oprac. N. Sliž, Warszawa 2017.

Kłosowski S., Włoscy architekci i muratorzy z Piuro i ich działalność na ziemiach Rzeczypospolitej w XVI i XVII wieku, Warszawa 2021.

Kolendo-Korczak K., Kościół parafialny P.W. Podwyższenia Krzyża Św. w Brześciu, w: *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa brzeskoliteńskiego*, t. 1, red. M. Zgliński, Kraków 2013, s. 69–90.

Ławrowska I., Internalizacja prawa magdeburskiego przez mieszkańców Brześcia Litewskiego w XIV–XVIII w., w: *Wobec sejmików. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. M. Kupczewska, K. Łopatecki, Białystok 2024, s. 433–461.

Ławrowska I., Monaster Św. Symeona w Brześciu wg źródeł archiwum RGADA Moskwa; RGWIA Moskwa, RGIA Petersburg i NHAB Mińsk, w: *Wielkie powroty. Tom rozpraw międzynarodowej konferencji naukowej „Wielkie powroty. O dziełach sztuki, zbiorach bibliotecznych, archiwalnych i świętościach polskiego prawosławia utraconych i wywiezionych w czasie I i II wojen światowych”*, red. Archimandryta Piotr (Dawidziuk) et al., Jabłeczna 2021, s. 713–737.

Pisanko-Borowik A., Dyspozycje pogrzebowe mieszczan grodzieńskich w świetle ich testamentów (XVII–XVIII w.), w: *Małe miasta. Religie*, red. M. Zemło, Lublin–Supraśl 2007, s. 143–168.

Pisanko-Borowik A., Testamenty mieszczan grodzieńskich w XVII–XVIII wieku, „Studia Podlaskie” 15, 2005, s. 129–185.

Skruteń J., Bakowiecki-Mokosiej Józef, w: *PSB*, t. 1, Kraków 1935, s. 227.

Sliž N., Testamenty mieszczan grodzieńskich w pierwszej połowie XVII w., „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” 61, 2013, nr 2, s. 305–316.

Wiszowata K., Testament jako źródło historyczne, „Białostockie Teki Historyczne” 7, 2009, s. 25–38.

Zielecka-Mikołajczyk W., Prawosławni i unicy w Rzeczypospolitej XVI–XVIII wieku wobec życia i śmierci w świetle testamentów, Warszawa 2012.

Żołądz-Strzelczyk D., *Dziecko w dawniej Polsce*, Poznań 2002.

Білоус Н., *За крок до Вічності. Мешиканці міст Волині у світлі testamentів кінця XVI–XVII століть*, Київ 2021 / Bilous N., *Za krok do Vichnosti. Meshkantsi mist Volyni u svitli testamentiv kintsia XVI–XVII stoliť*, Kyiv 2021.

Никитчик А.Д., Никитчик Т.А., Берестейский Свято-Симеоновский монастырь в середине XVIII в., w: *Архитектурное наследие Прибужского региона. Сохранение и культурно-*

- историческое использование. Сборник научных трудов международной научно-практической конференции 29–30 мая 2012, Брест 2012, s. 159–164 / Nikitchik A.D., Nikitchik T.A., Beresteiskii Sviato-Simeonovskii monastyr' v seredine XVIII v., w: *Arkhiturnoe nasledie Pribuzhskogo regiona. Sokhranenie i kul'turno-istoricheskoe ispol'zovanie. Sbornik nauchnykh trudov mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferentsii 29–30 maia 2012*, Brest 2012, s. 159–164.
- Паевский Л., *Город Брестъ-Литовскъ и его древние храмы*, „Труды девятого Археологического съезда в Вильне” 1895, s. 304–349 / Paevskii L., *Gorod Brest'-Litovsk' i ego drevnie khramy*, „Trudy deviatogo Arkheologicheskogo s'ezda v Vil'ne” 1895, s. 304–349.
- Сліж Н., *Гарадзенская мяшчанка ў палоне сярэднявечнага права: па матэрыялах магістратскіх кніг XVII ст.*, „Наукові записки УКУ. Історія” 3, 2019, s. 193–206 / Slizh N., *Haradzenskaia miashchanka ŭ palone siaredniavechnaha prava: pa materyialakh mahistratskikh knih XVII st.*, „Naukovi zapiski UKU. Istoriiia” 3, 2019, s. 193–206.
- Сліж Н., *Рэлігійнасць берасцейскіх мяшчан у першай палове XVII ст.*, w: *Берасцейскія кнігазборы: праблемы і перспектывы даследавання. Матэрыялы і даклады IV Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, Брэст, 22–25 мая 2019*, Брэст 2019, s. 228–239 / Slizh N., *Relihiinasts' berasteiskikh miashchan u pershaï palove XVII st.*, w: *Berasteiskii kniazby: problemy i perspektyvy dasledavanniâ. Materyialy i daklady IV Mizhnarodnai navukova-praktychnai kanferentsyi*, Brest, 22–25 maia 2019, Brest 2019, s. 228–239.
- Сліж Н., *Тэстамент берасцейскага бурмістра Станіслава Баброўскага, 1639 г.*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 42, 2014, s. 7–24 / Slizh N., *Testament berasteiskaha burmistra Stanislava Babroŭskaha, 1639 h.*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne” 42, 2014, s. 7–24.
- Сліж Н., Гардзеў М., *Шляхецкія тэстаменты 16 – пачатку 18 ст.*, „Гістарычны альманах” 3, 2000, s. 90–110 / Slizh N., *Hardzei M., Shliakhetskiiia testamenty 16 – pachatku 18 st.*, „Histrychny al'manakh” 3, 2000, s. 90–110.
- Тастаменты шляхты і мяшчан Беларусі другой паловы XVI ст. (з актавых кніг Нац. гіст. архіва Беларусі)*, oprac. А.Ф. Аляксандрава, В.У. Бабкова, І.М. Бобер, red. А.Б. Доўнар, Мінск 2012 / *Tastamenty shliakhity i miashchan Belarusi druhoi palovy XVI st. (z aktavykh knih Nats. hist. arkhiva Belarusi)*, oprac. A.F. Aliaksandrava, V.U. Babkova, I.M. Bober, red. A.B. Doynar, Minsk 2012.

Natallia Slizh – dr, badaczka niezależna. Zainteresowania badawcze: historia obrzędów ślubnych, rodziny, seksu, astrologii oraz miast w Wielkim Księstwie Litewskim. E-mail: magvita@gmail.com